

Metodologické východiská pri tvorbe latinsko-cirkevno-slovanského glosára k výkladu liturgií J. J. Baziloviča

Mária Strýčková

V rámci výskumu slovensko-slovanských a slovensko-neslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov sa Slavistickému ústavu Jána Stanislava SAV v spolupráci s Centrom spirituality Východ – Západ Michala Lacka a Pápežským východným ústavom (Pontificio Istituto Orientale) v Ríme podarilo v rámci vedeckej série *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae* v roku 2009 vydať výklad liturgie od J. J. Baziloviča s názvom **ТОЛКОВАНІЕ СЦѢННЫА ЛІТЪРГІИ НОВАГА ЗАКОНА ІСТИННЫА БЕЗКРѢВНЫА ЖЕРТВЫ / Explicatio Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii** (1815). Hoci tento komentár pochádza až zo začiatku 19. storočia, nemožno nespomenúť, že je to doposiaľ prvý liturgický komentár gréckokatolíckej cirkvi z prostredia Mukačevskej eparchie. Z tej neskôr vznikol Košický vikariát a následne Prešovská eparchia.

Táto edícia je východiskom pre náš výskum, v ktorom sa sústreďujeme na používanie terminológie liturgického charakteru v paralelnom latinsko-cirkevno-slovanskom texte z prelomu 18. a 19. storočia. Napriek faktu, že osobnosť J. J. Baziloviča a jeho tvorba sa v posledných rokoch stali centrom záujmu viacerých partikulárnych výskumov, toto dielo nie je hlbšie prebádané a doposiaľ čaká na komplexný výskum.¹

¹ Por. Vasiľ, Cyril: Juraj Joannikij Bazilovič (1742 – 1821) a jeho Tolkovanie Svjaščennyja Liturgii – Výklad svätej liturgie. In Babjak, Ján (ed.): J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, 2002, s. 13-21; por. Lach, Milan: Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789-1821). Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum. Roma: Pontificium Istitutum Orientale, 2009; por. Zavarský, Svorad - Žeňuch, Peter (eds.): ЮАНИКІЙ БАЗИЛОВИЧЪ: ТОЛКОВАНІЕ СЦѢННЫА ЛІТЪРГІИ НОВАГА ЗАКОНА ІСТИННЫА БЕЗКРѢВНЫА ЖЕРТВЫ / Joannicius Bazilovits Explicatio Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III. (= MBSLS III) Bratislava – Roma: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Pontificio Istituto Orientale / Slovenský komitét slavistov / Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2009. LXI + 548 s.; Wilšinská, Lubomíra: Stret východnej a západnej teológie v diele Imago Vitae Monasticae (Cassoviae, 1802) od Juraja Joannikija Baziloviča OSBM. Teologicko-jazykové príklady. In Marinčák, Šimon – Žeňuch, Peter (ed.): Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia. Monotematický súbor štúdií. Košice – Bratislava: Centrum spirituality Východ - Západ Michala Lacka v Košiciach, Teologická fakulta Trnavskej univerzity – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2017, s. 171-192.

Vplyv latinského jazyka na cirkevnoslovanský, resp. ich vzájomný vzťah bol doposiaľ skúmaný minimálne. Cieľom je preto uchopiť tento vzťah so zameraním na lexikálnu rovinu, a vytvoriť glosár k vyššie spomenutému cirkevnoslovansko-latinskému výkladu liturgie. Napriek tomu, že sme mali konkrétny pramenný materiál, bolo potrebné vyhraniť sekundárnu pramennú literatúru. Liturgická terminológia totiž v priebehu storočí prešla komplikovaným vývinom. Nejednotnosť obradovej lexiky a jej úzus je predmetom diskusie v odborných kruhoch podnes. Súčasný stav poukazuje na veľkú medzeru vo výskume nielen latinskej či latinsko-cirkevnoslovanskej, ale i obradovej systematickej lexikografie na Slovensku. Glosár k Bazilovičovmu výkladu liturgii je preto úvodom k hlbšiemu výskumu problematiky, ktorá by mohla pomôcť ustáliť terminologickú bázu obradovej i liturgickej slovnej zásoby na Slovensku.

Počas prípravy glosára bolo nevyhnutné sa vyrovnat' s komplikovanou jazykovou, náboženskou, etnickou i kultúrnou situáciou v karpatskej oblasti. Takáto zložitá problematika si vyžaduje citlivý interdisciplinárny prístup pri hľadaní vhodnej metodiky. Keďže neexistuje ustálený spôsob, ako uchopiť tento typ práce, metodický postup sa vyvíja priebežne s prípravou glosára,² preto aj tento náčrt možno pokladať za úvod k problematike tvorby tohto zložitého diela.

Príprava glosára

Prvú etapu praktickej časti predstavuje dôkladné štúdium prameňa, keďže pochopenie textu predpokladá správne porozumenie jednotlivým termínom.³ Na základe frekvencie výskytu, sémantických, prípadne prekladových zvláštností sme sa sústredili na tie lexémy, ktoré sme zaradili do glosára. Následne vzniklo niekoľko pracovných homogénnych typov, sémanticky príbuzných okruhov, ktoré tvoria heslár.⁴ Doposiaľ sa nám podarilo vypracovať päť tematických okruhov. Prvý okruh obsahuje nomenklatúru všeobecných výrazov, ktoré úzko súvisia s byzantsko-slovanským obradom, obradovosťou i liturgiou ako takou. Tento okruh je možné v budúcom výskume doplniť o ďalšie ekvivalentné dvojice. Druhý okruh obsahuje lexémy súvisiace s chrámovým priestorom i akýmkoľvek iným priestorom, ktorý slúži pre potreby bohoslužobného charakteru. Tretia časť je za-

² Pri hľadaní vhodnej metódy na splnenie nášho vedecko-výskumného cieľa sme prihliadali na viaceré lexikografické práce, pričom najschodnejšiu inšpiráciu sme našli v nasledovných metodických postupoch prác: Zavarský, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I: Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinskej literatúry slovenskej proveniencie. In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 46, č. 1, s. 40-50; Kocourek, Rostislav: K metodě spracování dvoujazyčného odborného slovníku. In: Československý terminologický časopis, 1966, roč. 5, s. 65-84; Jarošová, Alexandra – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján (eds.): Východiská a zásady spracovania slovníka. In: Slovník súčasného slovenského jazyka, A – G, 2006, s. 13- 47.

³ Di Maio, Andrea: Il concetto di comunicazione. Roma: Tipografia Poliglotta della Pontificia universita Gregoriana, 1998, 138 s.

⁴ Čermák, František – Blatná, Renáta (eds.): Manuál lexikografie. Praha: H&H, 1995, 237 s.

meraná na nomenklatúru liturgických posvätných predmetov. Štvrtý okruh zahŕňa terminológiu späť s ostatnými liturgickými predmetmi a látkami potrebnými pri bohoslužbe a piaty okruh predstavujú lexémy, ktorými sa označujú jednotlivé bohoslužobné odevy.

Po zostavení heslára sme excerpovali jednotlivé lexémy z primárneho prameňa vychádzajúc z latinského textu.⁵ Tak vznikli rôzne variácie ekvivalentných dvojíc, ktoré sme zaznamenali s číslom výskytu strany za glosárom – *Index glossarum*.

Konfrontačná analýza a teoretické východiská

Sémantická analýza jednotlivých excerptov poukázala na viaceré významové nejasnosti spôsobené polysémiou, prípadne synonymiou. Z toho dôvodu sme konfrontovali niekoľko ekvivalentných latinsko-cirkevnoslovanských lexém z Bazilovičovho diela s autormi z oboch obradových prostredí. Cieľom však nie je ukázať na vývin jednotlivých pomenovaní, ale ich spoločný či odlišný význam a prípadný posun, ktorý možno vysvetliť v konfrontácii s dielom J. J. Baziloviča. V latinskej časti sme sa opierali o autorov, z ktorých čerpal aj J. J. Bazilovič. Cirkevnoslovanské lexémy sme porovnali s autormi, ktorí o liturgii písali v prostredí Mukačevskej eparchie a časovo sú najbližšie k J. J. Bazilovičovi. Tak bolo možné sledovať nielen štýl jazyka konkrétneho autora, ale aj uplatňovanie terminológie a prípadne posuny ich významov.

Výskum s cudzojazyčným prameňom si vyžaduje prácu s rozličnými typmi slovníkov. Zo všeobecných prekladových slovníkov v latinskom paralelnom texte využívame primárne tieto: *Oxford latin dictionary* (1968); J. Pražák, F. Novotný, J. Sedláček: *Latinsko-český slovník* (1955) a Lewis Ch. T., Short Ch.: *A Latin Dictionary* (1879). Pri cirkevnoslovanskom paralelnom texte to sú: M. Štec: *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník I., II* (2009, 2012). Za porovnávací základ vybraných lexikálnych jednotiek sme zvolili výkladový slovník východného byzantsko-slovanského obradu, a to G. Ďjačenko: *Polnyi cerkovno-slavyanskii slovar* (1899); P. Alexievič: *Cerkovnij slovar' I-V*. (Sankt Peterburg, 1819) a R. Taft: *Liturhičeskij leksikon*. (2013). Zo západného obradového prostredia: R. Berger: *Liturgický slovník* (1999); J. Ďurica a kol.: *Stručný katolícky teologický slovník*. (2006). Zo slovníkov staršieho data sme prihliadali na slovník s uhorskou latinčinou, aj keď liturgickú terminológiu uvádza len zbežne – A. Bartal: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae* (1901); cirkevnoslovansko-latinský a latinsko-cirkevnoslovanský slovník – V. Nimčuk: *Leksikón latinskij E. Slavineckoho / Leksikon sloveno-latinskij E. Slavineckoho ta A. Koreckoho-Satanovskoho*;

⁵ Ako sme už skôr uviedli, východiskovým textom je prepis z edície *Monumenta Byzantina*: Zavorský, Svorad - Žeňuch, Peter: Joannikij Bazilovič: *Толкованіе Свѣдѣнныа Литургии Новѣаго Закона Истинныа Безкрѣпныа Жертвы* / Joannicius Bazilovits *EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III.*

D. Magri: *Hierolexicon, sive sacrum dictionarium*. Interdisciplinárny rozmer nášho výskumu zakladáme na teologických a liturgických výkladoch a nariadeniach so zreteľom na obrad a liturgiu, napr. F. E. Brightman: *Liturgies Eastern and Western*. *Eastern. Vol. I. (1896); E. Fencik: *Liturgika ili objasnenie bohoslužbenija* (1878); tenže: *Sokraščennaja liturgika* (1890); E. Ortutay: *Liturgika greko-katholicseszkoho obrada* (1917); Kódex kánonov východných cirkví (CCEO) (1990); J. Papp: *Enchiridion ecclesiae orientalis*. (1880); M. Ákos (prel. A. Gocník) *Verejné Bohoslužby* (1937); E. Farrugia: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu* (2010); R. Taft: *Život z liturgie. Tradice Východu i Západu*, (2008); tenže: *Stručné dějiny byzantské liturgie* (2011); tenže: *Katolicizmus východného obradu. Jeho dedičstvo a poslanie* (2007); T. Mrňávek: *Vývoj a struktura liturgie sv. Jana Zlatoústého* (2017).

V neposlednom rade prihliadame na Bazilovičove ostatné diela, predovšetkým *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriatovits I-III* (1799-1804) ako aj na doposiaľ identifikované pramene, z ktorých čerpal v svojom liturgickom diele, a to J. Goar: *Euchologion* (II., 1730); P. Le Brun: *Explicatio Missae* (II. 1770); L. Tompa: *Institutiones de sacris Christianorum ritibus* (1785).

Ak sa vo vyššie uvedenej literatúre nachádzal grécky ekvivalent, udávame ho do zátvorky za lexému. V budúcnosti by bolo zaujímavé výskum rozšíriť o grécky i staroslovanský základ. Nakoľko sú východiskové texty historického rázu, nevyhnutnou súčasťou je preklad textu, resp. ekvivalentnej dvojice lexém do slovenského jazyka. Pracovný preklad sme verifikovali základnými príručkami z tejto oblasti, aj zo zahraničia.

Konfrontačná štúdia tak poskytuje nielen prehľad použitia jednotlivých lexém u J. J. Baziloviča, ale aj vysvetlenie niektorých lexém s prihliadnutím na ich sémantický i lexikálny vývin v obidvoch jazykoch i konfesiách.

Ukážka:

➤ **Fermentum** / квáсь

J. J. Bazilovič v jednom prípade, pri historickom opise chleba určeného na rozdanie, použije lexému *fermentum* / квáсь. Štandardne sa tieto lexémy používajú na označenie *kvasu*, sfermentovanej látky z múky a vody, ktorá sa pridáva pri výrobe chleba.⁶ V latinskej liturgickej terminológii sa substantívum *fermentum* používalo aj na označenie takéhoto chleba. V cirkevno-slovanskom jazyku slovo квáсь s týmto významom, a síce chlieb, nenachádzame.⁷

➤ **Processio** / лїтіа; процéссїа; ѡсхождѣніе; ѡбхождѣніе

Latinskú lexému *processio* prekladá J. Bazilovič niekoľkými cirkevno-slovanskými variantami, a to лїтіа; процéссїа; ѡсхождѣніе; ѡбхождѣніе. Substantí-

⁶ Por. Le Brun, Pierre: *Explicatio litteralis, historica, et dogmatica precum, et caeremoniarum missae*. Pars I, II, III. Venetiis: Typis Carboli et Pompeati Socior, 1770, s. 201.

vum *processio* možno odvodiť z verba *procedere*, t. j. *postupovať vpred, napredovať*. Procesie boli známe už v cisárskom Ríme, kedy cisár pri vykonávaní verejnej funkcie mal presne určené, čo si má obliecť, aké úkony robiť, s kým a kam chodiť a podobne. Všetky inštrukcie boli ukotvené v ceremoniáli. Štruktúra niektorých liturgických obradov bola prevzatá z rímskych cisárskych ceremoniálov.⁸ Sama liturgia má totiž od počiatku procesiový charakter.⁹ J. J. Bazilovič uvádza opis procesií moskovského patriarchu, pričom poukazuje na veľkoleposť týchto procesií. V latinských slovníkoch sa lexéma *processio* štandardne uvádza ako *pochod v sprievode*.¹⁰ Vidíme, že J. J. Bazilovič túto lexému prebral aj do cirkevnoslovanského textu – **процѣсія**, pričom ju v cirkevnoslovanskom texte vysvetľuje prekladom **исхождѣніе; ѡвхождѣніе**.¹¹ V cyrilských textoch sa totiž zvyčajne na označenie tohto významu uvádza spojenie **крестный ходъ**,¹² ktoré J. J. Bazilovič nepoužil ani raz. A. Duchnovič **крестный ходъ** používa s latinskou lexémou – *processio*, niekde zapísanú aj v cyrilike – **процѣсія**.¹³ G. Ďjačenko, či slovník od P. Aleksieva lexému **процѣсія** neuvádzajú.

Druhý ekvivalent k latinskému slovu *processio* u J. J. Baziloviča je **литїа** (λιτανεία; λιτή),¹⁴ ktorý J. J. Bazilovič používa synonymne k slovu **процѣсія**.¹⁵

⁷ Пор. Алексѣевъ, Петръ: Церковный словарь I-V. Санкт Петербургъ: Типографіи Ивана Глазунова, 1817, s. 146; Дьяченко, Григорій: Полный церковно славянский словарь. Москва: Тип. Вильде, 1899, s. 248.

⁸ Mrňávek, Tomáš: Vývoj a struktura liturgie sv. Jana Zlatoústého. Kostelní Vydří: Pavel Mervart, 2017, s. 61.

⁹ Mrňávek, Tomáš: Vývoj a struktura liturgie..., op. cit., s. 60.

¹⁰ Por. Bartal, Antal: Glossarium mediae et infimae latinitatis regni hungariae: jussu et auxiliis Academiae litterarum hungaricae. Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, 1901, s. 527: „*Processio, supplicatio publica, longus procedentium in supplicatione ordo, processus sacri ordinis in publicum.*“

¹¹ Le Brun, Pierre: Explicatio..., op. cit., s. 453: „*Usui erant haec omnia Patriarchis in caeremoniis, Processionibus, quae ad statos dies festos spectabant.*“ Пор. Дьяченко, Григорій: Полный церковно славянский..., op. cit., s. 232: „*Ѡвхождѣніе – періодос – хождѣніе вокрѡгъ чего; въ Славенскомъ азыкѣ не значитъ знакотства, но беретса за то дѣйствіе, когда человекъ вокрѡгъ чего ѡвходитъ;*“ пор. Алексѣевъ, Петръ: Церковный словарь III., op. cit., s. 140.

¹² Дьяченко, Григорій: Полный церковно славянский..., op. cit., s. 269: „*Крестный ходъ – Такъ называется торжественное шествіе (процѣсія) изъ храма священнослужителей въ священныхъ облаченїяхъ и сопровождающаго ихъ народа, при чемъ впереди священнослужителей, пѣвчихъ и народа предносятся св. кресты, иконы и св. евангелїе. шествіе ето совершается или вокрѡгъ храма (въ селенїяхъ), или отъ храма къ рѣкамъ, колодцамъ, озерамъ и пр. для совершенїа водоосвященїа.*“

¹³ Духнович, Александръ Літургическій Катихизисъ. Львовъ Типомъ Института Ставропигіянскаго, 1855, s. 129: „*Литїа во оба во обще означаеть исхождѣніе съ моленїемъ въ притворъ, и вслїи крестный ходъ, – Процессію, – внѣ церкви для тогоже моленїа производимый... съ Литїєю, или Крестнымъ ходомъ, т. е. Процѣсією...*“

¹⁴ λιτανεία; λιτή – modlitba;

¹⁵ Zavorský, Svorad – Žeňuch, Peter: Joannikij Bazilovič: Толкованїе... / Explicatio..., op. cit., s. 455: „*In Processionibus potissimum Ruthenica amplitudo emicat.../ Въ Литїяхъ, или Процѣсіяхъ наипаче Рѣское величество просїавяеть...*“

J. J. Bazilovič neuvádza dobovú prax procesie v Zakarpatsku, iba v Moskve. Zväčša ide o procesie k veľkým sviatkom, ktoré sa konajú aj v širšom okolí chrámu. E. Fencík však tieto dve cirkevnoslovanské lexémy rozlišuje. *Lítia* u neho označuje *modlitbu, v západnej časti chrámu, počas ktorej sa posväcuje chlieb, víno a olej*.¹⁶ *Procesia* je *modliaci sa sprievod, avšak nielen v chráme, no i mimo neho*. Takže *lítia* je v určitom zmysle aj procesiou, pretože sa počas modlenia jej účastníci presúvajú, ale nie mimo chrámu.¹⁷ Podobný význam, ako uvádza J. J. Bazilovič, uvádza aj G. Djačenko. *Lítia* tak označuje nielen niektoré modlitby (modlitby počas celonočného bdenia, modlitby za zosnulých), ale aj sprievod mimo chrámu.¹⁸ J. J. Bazilovič jednotlivé lexémy rozvíja o ďalšie ekvivalenty, ako napr. *исхождѣніе; ѡбхождѣніе* – čo sú iba preklady slova *procesia*. Na základe uvedeného sa domnievame, že terminológia analyzovaných lexém v čase písania textu Bazilovičom, nebola ešte pevne ustálená.

Glosár

Primárnym cieľom práce bolo vytvoriť latinsko-cirkevnoslovanský glosár z výkladu liturgie J. J. Baziloviča, preto obsah glosára, na rozdiel od konfrontačnej štúdie, vychádza len z tohto dvojazyčného diela. Ako sme vyššie uviedli, vyexcerpované a sémanticky analyzované lexémy sme usporiadali do piatich tematických okruhov, v ktorých sú abecedne usporiadané, pričom východisková je latinská lexéma. Štruktúra jednotlivých ekvivalentných dvojíc je nasledovná:

1. Každá ekvivalentná latinsko-cirkevnoslovanská glosa je systematicky očíslovaná a jej písmo kvôli prehľadnosti zvýraznené. Cirkevnoslovanská časť glosy môže obsahovať viacero lexém, ktoré autor používa ako ekvivalenty k latinskej lexéme. V prípade, že od jednej ekvivalentnej glosy sa priamo odvíja ďalšia, čím vznikajú ustálené spojenia, označujeme ju podskupinou čísla, ako napr. 4.1.15 *Ecclesia* / *Црковъ* > 4.1.15.1 *Ecclesia Catholica* / *Католическая; Соборная Црковъ*. Značenie, resp. číslovanie jednotlivých ekvivalentných dvojíc bude pravdepodobne možné v ďalšom výskume zjednodušiť a prispôbiť slovníkovému úzu.
2. Na základe komplexnej analýzy excerpov z Bazilovičovho diela definujeme každú ekvivalentnú dvojicu. Množstvo a charakter informácií závisí nielen od

¹⁶ Фенцикъ, Евгений, Андреевич: Литургика, или Объяснение богослужения. Будапештъ, 1878, s. 102: „Литіа или по русски всенародное прошеніе, есть Богослуженіе, отправляемое въ болшіе праздника на всенощной вечернѣ, въ западной части храма, на которомъ благословляется хлѣбъ, вино и елей.“

¹⁷ Фенцикъ, Евгений, Андреевич: Литургика..., op. cit., s. 293: „Крестными ходами (процессіо) называются молебствія, совершаемыя внѣ церкви въ различныхъ неблагоприятныхъ обстоятельствахъ, какъ на примѣръ въ нуждахъ и вѣдствіяхъ, чтобы испросити отъ Бога прекращеніе ихъ.“

¹⁸ Дьяченко, Григорій: Полный церковно славянский..., op. cit., s. 284: „Литанія и литіа – колѣнопреклоненіе, зердное всенародное моленіе). Так называется моленіе, совершаемое въ притворѣ храма или даже совсѣмъ внѣ его (на площадяхъ, поляхъ и проч.).“

sémantických zvláštností, ale aj od kvantitatívneho údaja. Preto neudávame len preklad, ale aj opisy uvedené v diele (historické, či teologické). Tento kontext má výpovednú hodnotu, lebo sa môže líšiť u iných autorov. Preto sa stretneme s glosami, ktoré J. J. Bazilovič priamo nerozpisuje, avšak užitočnú informáciu poskytuje aj samo paralelné latinsko-cirkevnoslovanské použitie glosy v diele. V takom prípade používame zaužívaný slovenský ekvivalent, ktorý sa verifikuje v konfrontačnej štúdií.

3. Ak pri ekvivalentnej dvojici nachádzame viacero významov, odlišujeme ich písmenom so zátvorkou z pravej strany.
4. Na konci opisu glosy uvádzame prípadnú synonymickú ekvivalentnú dvojicu, prípadne informatívnu poznámku autora, napr. kvantitatívne použitie, či výskyt lexémy v sakrálnom liturgickom texte.
5. Za šípkou (➤) nasleduje doklad z Bazilovičovho textu. Latinský a cirkevnoslovanský doklad je oddelený pomlčkou. Za latinským excerptom je číslo strany v zátvorke. V niektorých prípadoch uvádzame viacero excerptovaných dokladov. Ak ide o doklad k niektorému opisu glosy, takýto doklad je označený v opise, ako aj nad dokladom vo forme písmenka v obojstrannej zátvorke, napr. (a).

Ukážka:

1.1.1 Anaphora / Ἀναφορά

- eucharistická modlitba; služba; v koptskej cirkvi sú známe tri anafory: sv. Marka, sv. Cyrila a sv. Bazila, ktoré majú spoločné korene;

➤ - *quoad Secundam partem, quae Anaphora dicitur; et Coptica Sancti Cyrilli, sint omnino similes, pars vero prior Liturgiae Sancti Marci communi Officio, quod Copticae Sancti Basilii Anaphorae praemittitur, multum congruat. Marci Liturgiae nomen Cyrilli praefixum fuit, quod ab isto fuisse perfecta creditur...*; (s. 171)

- понеже Грѣческаа ВЕДѢГЪ вторыаа чѣсти, ꙗже Ἀναφορά глаголетсѧ, ѿ Коѳіческаа Ḑтѧгѧ Күріілаа сѣтъ себѣ всѧчески подобны, чѣстъ же перваа Літѣргіаа Ḑтѧгѧ Мѧркаа соѡбщею Літѣргіею, ꙗже Коѳіческою Ḑтѧгѧ Васіліаа Анафорѣ предварѣетъ, много согласѣетъ:

1.1.2 Anaphora / Ἀντίδωρѣ

- časti prosfory, z ktorej sa vyrezal Baránok (Ahneč); neposvätené, ale požeňnané na žertveníku, ktorú rozdáva kňaz po ukončení liturgie pred rozpustením, a to tým veriacim, ktorí neboli pripravení pristúpiť na prijímanie, taktiež aj pri liturgii vopred posvätených darov; vid' *eulogium* / Ἀντίδωρѣ; бѧгословѣнный хлѣбѣ; *benedictus panis* / бѧгословѣнный хлѣбѣ; Ἀντίδωρѣ;

➤ - *Post orationem egreditur Sacerdos, et stans in consveto loco distribuit panem benedictum seu Anaphoram. Deinde facit Dimissionem, dicens: Gloria tibi Christe.....*; (s. 499)

- По молитвѣ ѿходитъ Сщ҃енникъ, ѿ столъ на ѡбычнемъ мѣстѣ раздѣлаетъ Антидварь. Тѣже Бл҃гословеніе Гд҃не на васъ тогѡ бл҃гдѣтїю...;

➤ - *Demum Sacerdos distribuit Anaphoram, qua distributa dicit;* (s. 531)

- Тѣже Іерей раздаетъ Антидварь. И по сѣмъ творитъ ѡпг҃стъ г҃ла:...;

1.1.3 Antitypa / Вмѣстообразнаа

- sú to obetné dary v procese premenenia, nad ktorými sa už vyslovili slová ustanovenia, ale ešte nie modlitba vzyvania, po ktorej sa premenia na Telo a Krv Kristovu; predobraz;

➤ - ... *quod scilicet in Sancti Basilii Liturgia, et penes alios non paucos Patres, dona, quae supra Altare sunt, etiam post Eucharistiae Institutionis verba super iis recitata Antitypa nuncupentur, cum eadem post Invocationis precem, non amplius Antitypa, sed omnino Christi corpus, et sanguis, cujusmodi revera sunt, appellentur, quod satis firmo argumento est, nonnisi post Invocationis precem consecrationem perfectam esse. Dona in media, inquit, consecratione Antitypa dicuntur, scilicet inter verborum Christi recitationem, et Invocationis precem, postquam non amplius Antitypa nuncupantur, sed Christi corpus, quia nimirum consecratio tum quidem non omnino perfecta erat.* (s. 385)

- ѣкѡ во Ст҃агѡ Васіліа Лїт҃ургїи, ѿ оу ѿныхъ многїхъ Оцѣвъ, дары на Олтарѣ сщ҃їи, ѿ по словесѣхъ оустановленїа Евхарїстїи наѡ нїми ѿреченныхъ а вмѣстообразнаа нарицаются, но таажде по призыванїю мѡтвы, не котомѡ прочее вмѣстообразнаа, но весма тѣло Хр҃тово, ѿ Крѡвь ѣкоже воїстиннѡ сѣтъ, ѿменѡтся, ѣже доволнѡ крѣпкимъ показанїемъ ѣтъ, ѣкѡ не первѣе, но по призыванїю мѡтвы ѡсщ҃енїе совершенное вывѣтъ. Дары, г҃летъ, въ средѣ ѡсщ҃енїа вмѣстообразнаа г҃лѡтся, сїрѣчь, междѡ словесѣ Хр҃товыхъ ѿреченїемъ, ѿ призыванїа мѡтвою, по сѣй же не котомѡ вмѣстообразнаа нарицаются, но тѣло Хр҃тово, зане сїрѣчь ѡсщ҃енїе тогдѡ не оу весма совершїса. По ѡсщ҃енїи же сїце ѿсполненномъ, ѡсщ҃еннаа словомъ Хр҃товымъ, ѿ Сщ҃енническою мѡтвою, не котомѡ прочее вмѣстообразнаа г҃лѡтся.

Opísali sme hlavné kroky potrebné k spracovaniu latinsko-cirkevnoslovenského glosára k výkladu liturgií od J. J. Baziloviča. Keďže ide o výskum, v ktorom sa pracuje s dvoma historickými jazykmi a ich interpretáciou v spisovnom slovenskom jazyku, je potrebný špecifický metodický postup interdisciplinárneho charakteru. Každá lexikografická práca čelí mnohým úskaliam, s ktorými sa musí vyrovnat' s vlastným metodickým postupom v každej jednej etape spracúvania.

Literatúra a pramene

Ákos, Mihályfi: Verejně Bohoslužby (Katolícka liturgia). Prel. Gocník, Alojz Banská Bystrica: Havelka a spol., 1937, 374 s.

- Bartal, Antal: *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni hungariae: jussu et auxiliis Academiae litterarum hungaricae*. Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, 1901, 751 s.
- Bazilovič, J. Joanikij: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni in monte Csernek ad Munkacs anno MCCCLX factae. Exhibens seriem Episcoporum Graeco-Catholicorum Munkacsiensium, cum proecipuis eorundem aliorumque Illustrium Virorum Gestis, e variis Diplomatum, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Partes I-III*. Cassoviae: Ellinger, 1799, 449 s.
- Boháč, Vojtech: *Krátky liturgický slovník*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2002, 31 s.
- Brightman, Frank, Edward: *Liturgies Eastern and Western. *Eastern. Vol. I*. Oxford: Clarendon Press, 1896, 732 s.
- Čermák, František – Blatná, Renáta (eds.): *Manuál lexikografie*. Praha: H&H, 1995, 237 s.
- Di Maio, Andrea: *Il concetto di comunicazione*. Roma: Tipografia Poliglotta della Pontificia universita Gregoriana, 1998, 138 s.
- Духновичъ, Александръ: *Літургическій Катихизисъ*. Львовъ Типомъ Института Ставропигіянскаго, 1855, 171 с.
- Дьяченко, Григорий: *Полный церковнославянский словарь*. Москва: 1899, 1160 с.
- Đurica, Ján. (ed.): *Stručný katolícky teologický slovník. Ukážkový zôšit*. Trnava: Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, 187 s.
- Farrugia, Edward a kol.: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu. Prel. Ambros, Pavel a kol. Velehrad / Roma: Refugium, 2010, 1040 s.*
- Фенцикъ, Евгений, Андреевич: *Литургика, или Объяснение богослужения*. Будапештъ, 1878, 345 с.
- Фенцикъ, Евгений, Андреевич: *Сокращенная литургика или Объяснение богослужения святой, восточной православно католической церкви*. Унгарьф: Книгопечатня Варооломея Йетера, 1899, 28 с.
- Gavenda, Marián: *Vývoj terminológie a súčasný stav prekladov teologických textov (roky 2000-2008)*. In *Preklad ako kultúrna a literárna misia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010, s. 137-146.
- Glare, Peter: *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1968, 2150 s.
- Goar, Jacobus: *ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines divinae liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum, etc. cuilibet personae, statui, vel tempori congruos juxta usum Orientalis Ecclesiae*. Editio secunda. Venetiis: Typographia Bartholomæi Javarina, 1730, 735 s.
- Jarošová, Alexandra – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján (eds.): *Východiská a zásady spracovania slovníka*. In: *Slovník súčasného slovenského jazyka, A – G*, 2006, s. 13-47.
- Kocourek, Rostislav: *K metodě spracování dvoujazyčného odborného slovníku*. In: *Československý terminologický časopis*, 1966, roč. 5, s. 65-84.
- Kódex kánonov východných cirkví (CCEO), 1990;
- Kormaník, Peter: *Pravoslávna liturgia I*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1999, 266 s.
- Kormaník, Peter: *Pravoslávna liturgia II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2000, 296 s.
- Lach, Milan: *Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789-1821). Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum*. Roma: Pontificium Istitutum Orientale, 2009.

- Le Brun, Pierre: *Explicatio litteralis, historica, et dogmatica precum, et caeremoniarum missae. Pars I, II, III. Venetiis: Typis Carboli et Pompeati Socior, 1770, 356 s.*
- Lewis, Charlton, Thomas – Short, Charles: *A Latin Dictionary. Oxford: Clarendon Press, 1879, 2019 s.*
- Magri, Domenico: *Hierolexicon, sive sacrum dictionarium in quo ecclesiasticae voces, earumque etymologiae, origines, symbola, caeremoniae elucidantur: Opus figuris ornatum. Accedit index criticus ac syllabus Graecarum. Venetiis, 1765.*
- Mrňávek, Tomáš: *Vývoj a struktura liturgie sv. Jana Zlatoústého. Kostelní Vydří: Pavel Mervart, 2017, 232 s.*
- Нимчук, Василий Васильевич (ed.): *Лексикон латинський Е. Славинецького. Лексикон словено-латинський Е. Славинецького та А. Корецького Сатановького. Пам'ятки української мови XVII ст. Київ: Видавництво Наукова думка, 1973, 539 s.*
- Ortutay, Evgenij: *Liturgika greko – katholicesseszkoho obrada dlya narodnoch skol. Ungvár: Knihopesatnyu akcionernoho obcerzstva „Unio“, 1917, 112 s.*
- Алексѣевъ, Петръ: *Церковный словарь I-V. Санктъ-Петербург: Типографіи Ивана Глазунова, 1817.*
- Papp-Szilágyi, Josepho: *Enchiridion ecclesiae orientalis catholicae. Varadini: Typis Aloysii Tichy, 1862, 633 s.*
- Pražák, Josef – Novotný, František – Sedláček, Josef (eds.): *Latinsko-český slovník. Praha: Česká grafická únie, 1948, 1422 s.*
- Berger, Rupert: *Liturgický slovník. Praha: Vyšehrad, 2008, 588 s.*
- Štec, Mikuláš - Kocvár, Vladimír: *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník (P-I). II. vydanie. Prešov: Pravoslávny kňazský seminár v Prešove, 274 s.*
- Štec, Mikuláš a kol.: *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník (A-O). I. vydanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, 185 s.*
- Švagrovský, Štefan: *Problémy prekladu rituálneho cirkevnoslovanského textu. In Odborný preklad 2. Bratislava: AnaPress, 2006, s. 39-52.*
- Taft, F. Robert: *Stručné dějiny byzantské liturgie. Velehrad – Roma: Refugium, 2011, 93 s.*
- Тафт, Ф. Роберт: *Литургический лексикон. Омск: Амфора, 2013, 190 с.*
- Taft, F. Robert: *Život z liturgie. Tradice Východu i Západu. Velehrad – Roma: Refugium, 2008, 431 s.*
- Tompa, Ladislao: *Institutiones de sacris christianorum ritibus. Pars I. Posonii: Typis Antonii Löwe, 1785, 332 s.*
- Vasiľ, Cyril: *Juraj Joannikij Bazilovič (1742 – 1821) a jeho Tolkovanie Svjaščennyja Liturgii - Výklad svätej liturgie. In Babjak, Ján (ed.): J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, 2002, s. 13-21.;*
- Wilšinská, Lubomira: *Stret východnej a západnej teológie v diele Imago Vitae Monasticae (Cassoviae, 1802) od Juraja Joannikija Baziloviča OSBM. Teologicko-jazykové príklady. In Marinčák, Šimon – Žeňuch, Peter (ed.): Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia. Monotematický súbor štúdií. Košice – Bratislava: Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka v Košiciach, Teologická fakulta Trnavskej univerzity – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2017, s. 171-192.*
- Zavarský, Svorad – Žeňuch, Peter (eds.): *Юанникій Базилевичъ: Толкованіе Сщ҃еннаго Літур҃гїи Новаго Закона Істиннаго Безкрѣбнаго Жертвы / Joannicius Bazilovits EXPLICATIO*

Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III. (= MBSLS III) Bratislava – Roma: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Pontificio Istituto Orientale / Slovenský komitét slavistov / Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2009. LXI + 548 s.;

Zavarský, Svorad: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I: Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinskej literatúry slovenskej proveniencie. In *Slavica Slovaca*, 2011, roč. 46, č. 1, s. 40-50.

Štúdia patrí k výsledkom riešenia projektu
Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia
APVV-14-0029 CyrSlav